

دانلود مقاله عناصر هویت ساز در معماری سنتی خانه های ایرانی ((نمونه موردی خانه لطفعلیان ملایر))

[جهت مشاهده دانلود مقاله عناصر هویت ساز در معماری سنتی خانه های ایرانی \(\(نمونه موردی خانه لطفعلیان ملایر\)\) به پایین همین صفحه مراجعه نمایید](#)

تعداد صفحات : 15 صفحه

برای دریافت اینجا کلیک کنید

فرمت WORD قابل ویرایش

چکیده:

هویت را می توان تجلی فرهنگ در محیط دانست زیرا مکانها از انسان معنا می گیرند و انسان نیز مجموعه ای از باورها و اندیشه ها است که فرهنگ او را شکل می دهد و نمود و تجلی از فرهنگ انسان را در مکان و محیط می توان مشاهده نمود که همان هویت اوست. امروز محیط اجتماعی شهر کمتر قابل درک است. شهر امروز دیگر الهام بخش هنرمندان نیست. شهر مدرن امکانات کافی برای زندگی را فراهم نمی آورد. خیابان ها و میدان ها دیگر جایی برای اجتماع مردم نیستند بلکه صرفاً وسیله ای برای ارتباط اند. امروز کاشانه، شهر و کشور آنچه را نزد انسان ارزش های برترند به او نمی بخشد یعنی همان تعلقات اجتماعی و محصولات فرهنگی. شاید فضا دیگر خنثی است و ارتباط خود را با خوشحالی و غم گسسته است و فضا هم برای ما زنده نیست زیرا به نظامی از مکانهای با معنا بدل نگردیده است و در نتیجه این امر شرایط مطلوبی را برای بررسیهای بیشتر درباره هویت ایجاد میکند. با ورود عناصر فرهنگی بیگانه فرهنگ و هویت جامعه ایرانی دارای تغییراتی شده است، بر همین اساس برای شناسایی هویت جامعه سنتی ایران بررسی عناصر هویت ساز در معماری سنتی ایران شیوه مناسبی به نظر می آید. در این مقاله ابتدا تعریفی از هویت و هویت سازی در معماری ارائه می شود و سپس نمونه ای از این خانه های سنتی به نام "خانه لطفعلیان ملایر" مورد مطالعه قرار گرفته است.

واژگان کلیدی: هویت ، هویت ایرانی ، معماری سنتی ، خانه ایرانی ، خانه لطفعلیان.

۱- مقدمه

فن و هنر معماری از مهمترین نشانه ها و ویژگیهای فرهنگ هر قوم و هر دوره تاریخی و نشان دهنده فضای زیست انسان در هر زمان می باشد.

معماری همیشه و در همه حال تابع اصول و ضوابط معین و شناخته شده ای است و پیوندی استوار و ناگسستنی با فرهنگ، الگوهای رفتاری و ارزشهای جامعه دارد و به همین دلیل است که سبک معماری هر

دوره، انعکاسی از فرهنگ و هنر آن دوره محسوب می شود، همچنان که تغییرات در معماری با تغییراتی که در سایر عرصه های زندگی به وقوع می پیوندد متناسب است و این تغییرات لازمه معماری پویا و زنده است تا بتواند نیازهای جدید انسان را پاسخگو باشد.

به این ترتیب آیا می توان هویت معماری را در فرهنگها و سنت های جامعه که در هر دوره تاریخی شکل گرفته است جستجو کرد؟ یا اینکه هویت معماری چیزی جدا از سبکها و اصول معماری است؟

هر سبک جدید معماری بر اصول، روشها و سنتهای سبک های پیشین استوار است و به همین علت بین سبکهای گوناگون معماری در گذشته رابطه ای چنان محکم وجود دارد که مرزبندی در بین آنها دشوار به نظر می رسد. این نزدیکی اصول و روشها در بین سبکهای مختلف نشأت گرفته از فرهنگ، سنن و الگوهای رفتاری مشابه افراد جامعه می باشد که با اندک تغییرات در شیوه های جدید زندگی و فرهنگ مردم که ریشه در زمان دارد، به علت پاسخگویی به نیازها جدید باعث به وجود آمدن سبکهای معماری می شده. اما این که چگونه عناصر هویت ساز معماری سنتی این سرزمین در عناصر معماری تجلی یافته اند؟ پرسشی است که این مقاله سعی بر یافتن پاسخ آن دارد. در این راستا بررسی مفهوم هویت از منظر برخی صاحب نظران قابل توجه خواهد بود. اریکسون^۱ (جامعه شناس) مفهوم هویت را قائل به دو بخش میداند، اول یکی شدن با خود و دیگری و دوم مشارکت با دیگران در بعضی از اجزای ذاتی. او فرایند هویت را یک سیستم کنترل میداند که مجموعه ای از هنجارها و ناهنجارها را در فرد بوجود می آورد. (استوارت هال)^۲ نیز هویت را یک روند در حال شدن میداند که یک شناسنامه و عامل شناخته شدن است. (هال، ۱۳۸۲) نادر اردلان معمار، رویکرد اردلان به معماری و تلاش او در رسیدن به وحدانیت وجودی، تعریف او از هویت را در مقایسه با تعاریف دیگر متفاوت ساخته است او تحت تاثیر اندیشه های لویی کان که هویت معماری را ساختن پلی بین عناصر ملموس و عناصر ناملموس دانسته، هدف از معماری را سیر از جسم به روح میداند اردلان هویت را واحد، ازلی و متصل به علم ملکوت میداند، به اعتقاد او راه ویژه برای رسیدن به عالم ملکوت یکی از عوامل اصلی طرح معماری است. او معماری را صاحب کهن الگوهای شخصیتی و رسالت او را خلق معنویت و روحانیت بر اساس اصول معماری عرفانی ایران میداند. الکساندر^۳ یکی دیگر از اندیشمندان است که در زمینه هویت محیطی به اظهار نظر پرداخته است، به عقیده وی هویت در محیط هنگامی تجلی می کند که ارتباط طبیعی و منطقی بین فرد و محیط حاصل شده باشد. وی معتقد است که بین فرد و محیط زندگی اش ارتباط و احساس تعلق خاطر به وجود نخواهد آمد مگر آنکه قادر به شناخت عمیق و تشخیص آن باشد و توان درک تمایز آن نسبت به محیط های دیگر را نیز داشته باشد، و بداند در چه زمانی و به چه صورت پاسخ مناسبی به کنش های انجام یافته در آن محیط بدهد. (قطبی، ۱۳۸۷: ۸۱)

Ericsson – ۱

Stuart Hall – ۲

Alexander – ۳

همچنین به نظر (چارلز جنکز)^۴ هویت به خودی خود دم دست نیست بلکه همواره باید تثبیت شود. هویت طبقه بندی اشیا و افراد و مرتبط ساختن خود با چیزی یا کسی دیگر (مثلا یک دوست، یک قهرمان، یک حزب، ... است). (جنکز، ۱۳۸۱) صاحب نظران دیگر (صدرالمتالهین شیرازی) هویت هر موجود را نحوه خاص وجود او می دانند و می گوید در انسان هویت واحده است که متشان به شئون مختلف می شود. (بمانیان، ۱۳۸۹: ۵۶) افراد انسانی را مشخصاتی است که به واسطه آن هر یک از دیگری متمایزند و تا آخر عمر وحدت شخصیت در آنها باقی است و به آن هویت میگویند. پس هر فردی، هر اثری دارای هویتی است. هویت به دو دسته فردی و

جمعی تقسیم میشود. هویت فردی مربوط به احساس فرد به خود و تمایزاتی است با مولفه‌هایی مثل اسم، ملیت، قومیت و یا تمایلات شخصی، فکری، ارزشی یا جهان بینی، او را از دیگران متمایز میکند و هویت جمعی، به احساس مشترک یک جمع مثل اقلیتهای قومی و دینی، گروه‌های کوچک و بزرگ اجتماعی و... باز می‌گردد. وجود منابع مشترک، همه افراد دارای هویت مشترک را به هم وصل میکند. (حجت، ۶۲: ۱۳۸۴-۵۵)

جهانشاه پاکزاد (شهرساز) او تشخیص هویت را فرآیندی حیاتی بین عینیتی موجود با داده‌هایی از آن در ذهن میداند، به عقیده او تشخیص هویت در واقع نوعی ارزشگذاری یا تعیین کیفیت است که ارتباط کامل با اندوخته‌های ذهنی فرد و گروه، از تجربیات مستقیم یا فرهنگ، سنت و زمینه‌های فرهنگی و اجتماعی آنان دارد. هویت فضا نه معنای تکراری و سنتی بودن صرف آن و نه نوآوری محض است. او دستیابی به هویت فضای شهری را با صفاتی نظیر راحتی، خوانایی و تعلق، ممکن میداند و وجود فضاهای قدیمی در شهرهای امروزی را عاملی برای زنده ماندن خاطرهما و حافظه‌های فردی و جسمی میداند. همچنین صرف وجود کالبد خاطره انگیز و معنادار را لازمه احراز هویت ندانسته، بلکه مراد اجتماعی و فضایی را به عنوان شرط لازم برای هویت معرفی کرده است. (پاکزاد، ۱۰۱: ۱۳۷۵)

کامران صفامنش (معمار) به عقیده صفامنش هویت امروز در قالب احاله به یک دوره معین تاریخی محدود نمی‌شود. صفامنش در تعریف هویت ملی از بازگشت به معماری اصیل ایرانی یاد کرده و این بازگشت را مشخصه تلاش ایرانیان در همه دوران تاریخی معماری ایران دانسته است. به عقیده او، پرسش از هویت در عرصه معماری از چالش میان دو رویکرد ایرانی بودن و معاصر بودن زاده میشود و اینکه معماری ما چقدر باید برگرفته از معماری ایرانی یا بومی باشد و چقدر وابسته به تکنیک و اندیشه‌های معاصر دنیا، او هویت را ویژگی خاص تفسیر کرده که قابلیت ارجاع به خود را دارد. توجه به هویت تعیین توجه به چیزی که در بطن معماری ما وجود دارد، توجه به حال و هوا یا طعم و عطرش و هویت امروز ایران را حاصل جمع هویت ملی و جهانی میداند و بر نقش سفارش دهندگان، حامیان و کارفرمایان در هویتبخشی به معماری تأکید میکند. ایرج کلانتری (معمار) او ضمن اشاره به ارتباط هویت و کیفیت اثر بر دو نکته تأکید می‌کند: ابتدا انعکاس شخصیت معماری در اثر معماری، همچنان که آثار معماران شهیر دنیا را به نام ایشان شناخته شده سپس بار فرهنگی اثر و تعلق آن به یک نهضت فکری و جامعه‌های خاص، چنین هویتی ممکن است از طریق سیاستهای دراز مدت نظام و اجرایی در جهت نقد و تحلیل آثار متنوع معماری در جهت دستیابی به الگوهای هویتبخشی در فرآیندی تاریخی به دست آید. هادی میرمیران (معمار) میران علاقه مندی خود را به موضوع هویت چنین بیان کرده است: الف) همه آثار بزرگ معماری بر اساس اندیشه مدون و روشن شکل گرفتند، اندیشه‌های که ریشه در جهان بینی، اسطوره و سنت و عادت دارد و باعث تعلق معماری به تمدن و قومی مشخص میشود. درک اندیشه نهفته در پس هر اثر معماری به درک هویت میانجامد و به تعبیر ایشان: اگر ما به درستی به اندیشه زمان خود مسلط شویم یا به عبارت بهتر اندیشه روشنی برای امروز وجود داشته باشد شاید معماری راحتتر بتواند هویت خود را باز یابد. ب) توجه به معماری از توجه به میراث معماری ناشی میشود که روح آن در تاریخ ما ثبت بوده و نباید نسبت به این میراث گویا بی اعتنا بود، میراث معماری در برگزیده صفاتی از معماری است که روح معماری ایرانی از آنها انباشته بود و امروزه نیز قابل پیروی است. ج) هویت به عنوان پیشزمینه‌های برای معماری امروز ایران می‌تواند جایگاه ما را در بستر معماری امروز جهان مشخص کند. بیژن شافعی (معمار) شافعی هویت را به مجموعه چیزهایی تعبیر می‌کند که انسان به آن تعلق داشته است

Charles Jencks -۴

(نوستالژی): درک دیگری از همین جهان به ما می‌آموزد که انسان همواره به آنچه که بوده، میانمیشد، گذشته‌ها، خاطرات، دوستان قدیمی، تابلوی کهنه، کوهی یادمانی، دریاچه ای محلی، گل و گیاه، فضای آشنا و خلاصه سرزمین و بوم، یعنی آنچه که انسان به آن تعلق دارد و همه جنگها و دعواها را برای استقلال آن فرهنگ و آن مکان به جان می‌خورد. او همچنین نیازهای انسان را به دو وجه عمده تقسیم میکند، یکی که باعث تحول

میشود، تقاضا و نیاز انسان برای افقهای دور دست و عرصهها و پدیدههای نو و ناشناخته است و دیگری گرایش به هویت، فرهنگ و سرزمین (بازگشت نوستالژیک) به عقیده او تعامل میان هویت و افقهای دور دست چالش پیش روی معماران در آفرینش معماری است.

۲- هویت ملی ایرانی-اسلامی و نمود آن در معماری سنتی

هویت به معنی "چه کسی بودن" است و از نیاز طبیعی انسان به شناخته شدن و شناسانده شدن به چیزی یا جایی برمیآید. این حس تعلق، بنیادی ذاتی در وجود انسان دارد. برآورده شدن این نیاز، "خودآگاهی" فردی را در انسان سبب میشود و ارضای حس تعلق میان یک گروه انسانی، خودآگاهی جمعی و مشترک یا هویت بومی یا ملی آن گروه انسانی را تعیین می کند. (کاوسی، ۱۳۹۰: ۱۷) لذا هویت در قالب فردی و ملی قابل تعریف است. هویت فردی شامل ویژگیهای شخصیتی یک فرد است که این ویژگیها موجب تمایز او از دیگری می شود. در حقیقت ابعاد مختلف شخصیت یک فرد هویت آن فرد را مشخص می کند. و اما هویت ملی عبارتست از باز تولید و باز تغییر دائمی الگوی ارزشها، نمادها، خاطرات، اسطوره ها و سنتهایی که میراث متمایز ملتها را تشکیل می دهند. هویت ملی مفهومی است که سعی می کند تعارضات موجود در هویت های گروهی را به نوعی کاهش داده و آنها را در ذیل یک هویت بالاتر یعنی هویت ملی همگرا سازد. از اینرو هویت ملی در نهایت جنبه غالب و مسلط دارد و سایر خرده هویت ها در ذیل آن قرار می گیرند. (فرهنگ معین، ج ۴: ۵۲۲۸)

۲-۱- هویت ملی از وجوه مختلفی به قرار زیر برخوردار است:

۲-۱-۱- خانواده

۲-۱-۲- زبان

۲-۱-۳- دین و آئین

۲-۱-۴- زادگاه و سرزمین

۲-۱-۵- تاریخ ۶-۱-۲- ایدئولوژی، سنتها و ارزشها ۷-۱-۲- باورها و رفتارها ۸-۱-۲- دانش و فنون

۲-۱-۹- خودآگاهی و خودیابی که از نحوه ترکیب مولفه های پیشین پدید میآید.

۵ - Nostalgia

هویت، مجموعه های از تعلقات مادی و معنوی انسان است که اصول آن از قبل شکل گرفته اند. "اگر امروز از هریک از ما بپرسند که "تو کیستی؟" (یعنی بخواهند که شما هویت خود را در برابر یک پرسش توضیح دهید)، هر یک پاسخی را که برگرفته و متأثر از اصالت، ذهنیات، تربیت و بافت فرهنگی مان است، بیان میداریم، از جمله: "من ایرانی هستم"، "من تاجیک هستم"، "من انسانم"، "من مدیرم"، "من جوانم"، "من اندیشمندم"، من هم یک بنده خدا مثل بقیه هستم"، و امثالهم. حال ما کدام پاسخ را میدهیم یا با چه اولییتی هریک را میگوییم همراه با درک این نکته که با چه لحنی (افتخار، سرخوردگی، احترام، بیتفاوتی و غیره) آن را بیان می داریم و اینکه در شرایط مکانی و زمانی مختلف، کدام پاسخ را میدهیم، در مجموع معرف هویت شخصی و فرهنگی ما است. از اینرو هویت فرهنگی نه تنها حول محورهایی همچون مرز جغرافیایی (سرزمین)، دین و مذهب، باورها و سنن فرهنگی، و زبان مشترک قابل تعریف است بلکه از زوایای دیگری مانند اینکه "ما چه کارهایم"، "از کجا

آمدهایم"، "برای چه آمدهایم"، "چه نباید بکنیم"، "چرا اینگونه‌ایم"، و "به کجا خواهیم رفت" یا "به کجا باید برویم." پاسخ افراد مختلف به این پرسشها، متفاوت و دارای سطوح مختلف است.

لذا هویت از واژه های پر معنای ادبیات نوجوانی و جوانی است. معنای این عبارت همزمانی آغاز تأمل و تفکر در هویت خویش و شروع نوجوانی است. پدیده ای که بعدها و در سالهای جوانی به صورت تکوین هویت یا بحران هویت ظاهر می شود. لذا مهمترین سالهای زندگی یعنی دوران نوجوانی و جوانی عرصه تجلی شکل گیری و یا از هم پاشیدگی هویت است و یا بعبارتی زمان شکل گیری شخصیت اوست. (کانون فرهنگی ایرانیان کانادا)

۲-۲-۲ مانوئل کاستلز در گفتگوهایی با مارتین اینس به سه نوع هویت اشاره می کند:

۱-۲-۲ هویت هایی که توسط نخبه ها و به عنوان دستگامی برای عقلانی کردن دیدگاههای آنها ساخته می شوند. نمونه اش از نظر کاستلز هویت ملی بود که پس از انقلاب فرانسه با عنوان شدن آزادی، سکولاریته و جمهوری خواهی مطرح شد. نمونه وطنی اش را هم می توان به ایجاد مفهوم ملیت و ایرانیت به عنوان یک هویت جدید و مدرن تحت رویکردهای استبدادی رضا خان که با تحمیل یک زبان و فرهنگ غالب بر مجموعه ای از فرهنگهای متفاوت همراه بود اشاره کرد. تغییر نام از پرشیا به ایران و تحمیل زبان فارسی به عنوان زبان رسمی و بکارگیری معماری شبه هخامنشی و ارتش یکپارچه و حکومت مرکزی به جای حکومتهای ملوک الطوائفی همه در این راستا شکل گرفت. این پدیده ها مختص ایران نیست و با نگاهی به کشورهای تازه استقلال یافته جنوب شرق آسیا مثل ویتنام و اندونزی و مالزی و.. پس از خروج نیروهای استعماری هلندی و فرانسوی و انگلیسی هر یک از این کشورها به بازسازی نوعی هویت ملی برای خود پرداختند و در این فرایند معمولا این یک گروه غالب بود که این هویت واحد و استیلا طلب را تعریف می کرد. معماری و پروژه های شهری نیز به عنوان وسیله ای توانا در خدمت سردمداران این کشورها برای به تصویر کشیدن دولتی متمرکز و قدرتمند و ملتی واحد در آمد. شهرهایی چون چانديگار هند و برازیلیا و جدیداً پوتراجایا در مالزی و مونومانهای که سوهارتو در اندونزی ساخت یا مجلس ملی که لویی کان در بنگلادش مسئول طراحی اش شد مشتقی نمونه خوارند. (کاستلز، ۱۳۸۴)

۲-۲-۲ دومین نوع هویت را کاستلز هویتهای مقاومت می نامد که معمولا در نتیجه به حاشیه رانده شدن گروهی اقلیت تقویت می شود. این امر باعث می شود که مثلا هویت کردی در ایران و بخصوص در ترکیه تحت نیروهای استیلا طلب و یکنواساز تقویت شوند. این نوع هویتها مردم بیرون از دایره هویتی خود را قویا پس می زنند هر چند بنا به اعتقاد کاستلز هویت مقاومت لزوماً به معنی بنیاد گرایی نیست. (کاستلز، ۱۳۸۴)

Manuel Castells- ۶

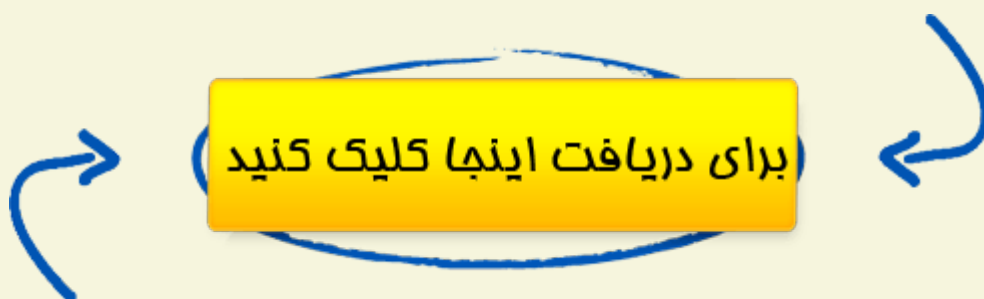
۲-۲-۲ سومین نوع هویت، هویت برنامه دار است که هم نیرومند و هم پویا است. کاستلز از هویت آفریقایی-آمریکایی نام می برد که در پی ساختن جامعه ای است بدون تبعیض که به تفاوتهای فرهنگی احترام بگذارد. (کاستلز، ۱۳۸۴)

۳- عناصر هویت ساز معماری ایرانی در خانه لطفعلیان ملایر

امام صادق (علیه السلام) می فرماید : ثلاثة لمومن فیه راحته: دار واسعة توارى عورته و تسترها له می الناس... سه چیز موجبات آسایش و راحتی مومن را فراهم می آورد که یکی از آن خانه وسیعی است که بدن انسان را می پوشاند. اشاره است به اینکه در خانه انسان آزاد است که به هر شکل میخواهد لباس بپوشد، بخوابد و... و در عین حال کسی نیست تا او را نظاره کند. (آثار الصادقین : جلد ۶)

در خیابان شهید مصطفی خمینی ملایر خانه ای قدیمی وجود دارد به نام لطفعلیان که بخشی از یک مجموعه سکونتگاهی بیادگار مانده از دوره قاجار است. مالک سازنده بنا مرحوم محسن مصدقی معروف به مصدالممالک از بزرگان و مالکان معروف و معتبر ملایر بوده است. نامبرده دربار فتحعلیشاه قاجار رابطه خویشاوندی داشته و به واسطه این رابطه از معماران دربار برای طراحی و نظارت بر ساخت بنا بهره جسته است. بنابر این میتوان گفت قدمت این بنا بالغ بر ۱۵۰ سال یعنی مقارن با حکومت قاجار بوده و به سبک و سیاق معماری این دوره است. این مجموعه تاریخی در حاشیه ی شرقی بافت قدیم ملایر (بافت بازار) و در مسیر خیابان اراک، در جنوب خیابان مصطفی خمینی، حد فاصل دو کوچه شهید شهبازی و شهید نبی الهی را قرار گرفته است که در حال حاضر از کوچه شهبازیان، دو ورودی و از کوچه نبی الهی، سه ورودی به داخل مجموعه (دو درب به حیاط اندرونی و یک درب به حیاط اصطبل) وجود دارد که در فضایی به مساحت حدود ۴۰۰۰ متر مربع با ترکیب بندی بسیار زیبا و ماهرانه ایجاد شده است. این خانه به صورت مجموعه ای طراحی و ساخته شده که شامل قسمت بیرونی، اندرونی و اصطبل و خانه خدمه بوده است و در حال حاضر، حسینییه و قسمت هایی از اندرونی و اصطبل باقی مانده است که در حدود ۱۳۰۰ متر مربع از این عرصه به خانه لطفعلیان و باقی به خانه مصدقی و حیاط طولیه اختصاص دارد. (تصویر شماره ۱) این بنا در تاریخ ۸۰/۱۲/۱۹ به شماره ۴۸۹۲ به ثبت آثار ملی ایران در آمده است.

خانه لطفعلیان در دو طبقه و با زیر بنایی حدود ۱۲۰۰ متر مربع و خانه مصدقی نیز در دو طبقه و با زیر بنایی در حدود ۹۸۰ متر مربع ساخته شده است. کل بنا تقریباً دارای حجم مکعب مستطیل می باشد که شمالی ترین قسمت این مکعب مربوط به خانه لطفعلیان است. این مجموعه دارای دو ورودی است که پس از گذر از حیاط، ورودی اصلی بنا شامل سردر، هشتی و دالان می باشد. در معماری قدیم بعد از سردر وارد هشتی یا کریاس می شده اند. هرچند که در بیشتر مواقع شکل آنها هشت ضلعی است، اما این به مفهوم عدد ۸ نیست و منظور از هشت، چیزی است که از فضاهای داخلی خانه بیرون آمده و تنها جای است که با بیرون خانه ارتباط دارد. این فضا مانع دید افراد غریبه به داخل حریم خانه می شده است. ایجاد مکت، تقسیم فضایی و فضایی جهت انتظار از عملکرد های جالب این عنصر می باشد. داخل هشتی عناصر مختلفی مانند سکو، چراغدان و پله هایی برای رفتن به بام وجود داشته است. (میراث فرهنگی شهرستان ملایر)

مقالات مرتبط

- [دانلود مقاله بررسی فنی پارامترهای موثر در جداسازی امولسیون آب نمک از نفت](#)
- [دانلود مقاله طراحی موزه نفت اهواز بر مبنای مفاهیم نظری و عملکردی](#)
- [دانلود مقاله بررسی رابطه آموزش ضمن خدمت با تعهد سازمانی در شرکت بهره برداری نفت و گاز](#)

از این سایت ها نیز دیدن نمایید

- [ترنس لاین ، مرجع مقالات تخصصی فارسی ایران](#)
- [گت بیبر ، منبع مقالات انگلیسی و فارسی](#)
- [دانش رسان ، بیش از 1.5 میلیون مقاله فارسی](#)